

HOOFDSTUK 139

VOORSCHRIFTEN VOOR CHANOEKA

1

Gedurende de periode van de Tweede Tempel vaardigde de Griekse regering allerlei decreten uit tegen het Joodse volk in een poging om hun godsdienst uit te roeien. Zo verboden zij hen zich met Tora en haar Mitsvot bezig te houden. Ook staken zij hun handen uit naar de bezittingen van de Joden en ook naar hun dochters. De Grieken gingen de Tempel binnen en haalden er alles overhoop en verontreinigden al wat rein was.

De Joden werden zwaar onderdrukt en hadden veel van de Grieken te lijden. Tot de G-d van hun voorvaderen medelijden met hen kreeg en hen verlostte uit hun handen en hen redde. De zonen van de Chasmoneeërs, de Hogepriesters, overweldigden de Griekse overheersers, versloegen hen en verlostten de Joden uit hun handen. Zij benoemden één van de priesters tot koning en zo werd de soevereiniteit van Israël voor een periode van meer dan tweehonderd jaar hersteld, tot aan de vernietiging van de Tweede Tempel.

De dag dat de Joden hun vijanden overmeesterden en vernietigden was op de 25ste Kislev. Op die dag gingen zij het Heiligdom binnen maar zij konden niet meer dan één kruikje zuivere olie vinden met daarop het ongeschonden zegel van de Hogepriester. Dat kruikje bevatte genoeg olie om de grote kandelaar in het Heiligdom precies één dag te laten branden. Maar HaSjeem beloonde hen met een wonder, en zij konden de Menora gedurende acht dagen aansteken. In die acht dagen hadden zij tijd gehad om nieuwe zuivere olie uit geperste olijven te produceren.

Om die reden bepaalden de Geleerden van die generatie, dat men voortaan ieder jaar gedurende acht dagen, te beginnen op de 25ste Kislev, dit heuglijke feit zou vieren en HaSjeem daarvoor zou prijzen. Lichten worden iedere avond aangestoken bij de ingang van de woningen, zodat het wonder aan iedereen bekend wordt gemaakt.

Deze dagen werden voortaan Chanoeka genoemd. Dat woord heeft twee betekenissen. Men kan het verdelen in twee woorden: Chanoe en Ka. Chanoe betekent in het Hebreeuws: zij rustten, terwijl Ka in het Hebreeuws wordt geschreven als Chaf-Hee hetgeen 25 betekent, dus: zij [de Chasmoneeërs] rustten van hun vijanden op de 25ste. De tweede betekenis is 'inwijding', want op die dag werd de Tempel opnieuw ingewijd, nadat hij door de vijanden was ontwijfd.

Daarom zeggen sommige Geleerden dat men op deze dagen een beetje meer feest moet vieren dan op andere dagen van het jaar. Een andere reden om extra feest te vieren is, dat de bouw van het Misjkan in de woestijn ook gedurende deze dagen gereed kwam, hoewel het pas in Nisan werd ingewijd.

Het hoofd van het huisgezin hoort aan zijn kinderen de geschiedenis te vertellen van het wonder dat onze voorvaderen overkwam in die dagen. Maar alleen een feestmaaltijd is niet voldoende om de Mitsva uit te voeren; men moet ook lofprijzingen voor HaSjeem zingen.¹

Het is de gewoonte om royaal aan Tsedaka te geven gedurende Chanoeka, want dat is een uitgelezen gelegenheid om onze tekortkomingen te verbeteren. Deze Tsedaka dient met name gericht te zijn op de ondersteuning van arme Tora-Geleerden.

2

Men vast niet op Chanoeka. Maar op de dag ervoor en erna mag men vasten en treurrenden houden.²

3

Het is toegestaan om te werken gedurende Chanoeka. Vrouwen³ volgen echter de gewoonte om geen werk te verrichten gedurende de tijd dat de Chanoeka-lichtjes bij hen thuis branden.⁴ Men moet zich aan deze Minhag houden en er niet van afwijken.

De reden dat vrouwen hierin strenger zijn dan mannen is, dat de Griekse decreten speciaal voor de vrouwen erg hard waren. Zij hadden bepaald dat ieder meisje dat ging trouwen eerst met de gouverneur moest slapen.

Het wonder werd ook tot stand gebracht door toedoen van een vrouw. Jehoediet, de dochter van Jochanan de Hogepriester, was heel erg knap. De vijandelijke regeerder had haar voorgesteld om met hem naar bed te gaan. Zij stemde daarin toe. Toen zij bij hem in zijn tent kwam, bereidde zij hem allerlei kaasgerechten, die hem erg dorstig maakten, waardoor hij veel wijn dronk. Hij werd daar slaperig van en toen hij eenmaal in diepe slaap was, sneed zij zijn hoofd af en bracht dat naar Jeruzalem.

סימן קלט הלכות חנכה

1. בבית שני כששמלכה מלכות יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצוות. ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם. ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו את הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם. וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו את ישראל מידם. והעמידו מלך מן הכהנים וחרזה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה עד החרבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בכ"ה בחדש כסלו ה'ה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד שהיה מנח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שמתחילין בכ"ה בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקים בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה בשמונה הלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו נקראים חנכה, רצה לומר "חנו כ"ה", שביום כ"ה חנו מאויביהם. ועוד מפני שבמים אלו עשו חנפת הבית שהצוררים טמאוהו. ולכן יש אומרים שמצוה להרבות קצת בסעודה בחנכה. ועוד מפני שמלאכת המשכן נגמרה בימים אלו. ויש לספר לבני ביתו ענין הנסים שנעשו לאבותינו בימים אלו (עיי' יוסיפון). ומכל מקום לא הוי סעודה מצוה אלא אם כן אומרים בסעודה שירות ותשבחות. ומרבים בצדקה בימי חנכה כי הם מסגלים לתקן בהם פגמי נפשו על ידי הצדקה, וביחוד ללומדי תורה העניים להחזיקם.

2. אין מתענין בימי חנכה. אבל ביום שלפניהם וביום שלאחריהם מתרין בהספד ובתענית.

3. חנכה מתר בעשית מלאכה. אך הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות שבבית דולקות ואין להקל להם. והטעם שהנשים מתמירות יותר, מפני שהגזרה היתה קשה על בנות ישראל שגזרו בתולה הנשאת תבעל להגמון תחלה. ועוד מפני שהנס נעשה על ידי אשה, בת יוחנן כהן גדול היתה יפת תאר מאד, ובקשה המלך הצורר שתשכב עמו ואמרה לו שתמלא בקשתו, והאכילתו תבשילי גבינה כדי שיצמא וישתה יין וישתכר ויישן ויגדס. וכך היה וחתכה את ראשו

1 Zo ook wanneer men de maaltijd maakt om G-d te danken of het wonder bekend te maken.

2 Volgens de Misjna Beroera mag men de dag voor Chanoeka niet vasten. Zij die de gewoonte hebben om te vasten voor Chanoeka i.p.v. de dag voor Rosj Chodesj, moeten hun Minhag niet veranderen. Maar a priori moet men dit niet doen. Een openbare vastendag mag men ook de dag na Chanoeka niet verordonderen.

3 Op sommigen plaatsen hebben ook de mannen deze Minhag.

4 Om duidelijk kenbaar te maken dat het verboden is het licht te gebruiken. Dit is ongeveer een half uur.

Toen de legerleiders zagen dat hun aanvoerder verslagen was, vluchtte het leger. Ter herinnering aan dit wonder hebben sommigen de gewoonte om melkkost te eten op Chanoeka.

4

Iedere soort olie mag gebruikt worden met Chanoeka. Maar men voert de Mitsva het mooiste uit indien men olijfolie gebruikt, omdat ook het wonder in Jeruzalem met olijfolie gebeurde.

Wanneer er geen olijfolie beschikbaar is, mag men ook andere lichte en zuivere olie gebruiken. En anders gebruikt men kaarsen van bijenwas, want die geven ook een zuivere vlam.⁵

Men moet geen twee pitten bij elkaar doen, want dan krijgt men een soort fakkel. Men moet een enkele pit gebruiken. Men mag geen bijenwas van afgodentempels gebruiken, want dat is iets verwerpelijks.

De pitten voor de Chanoeka-kaarsen mogen ook van alle soorten materiaal gemaakt zijn. Maar de beste manier om de Mitsva uit te voeren is door katoenen pitten⁶ te gebruiken. Het is niet nodig iedere avond nieuwe pitten te gebruiken. Men mag pitten die men de vorige avond al gebruikt heeft, nogmaals aansteken, totdat zij zijn opgebrand.

5

Wanneer men een lamp van aardewerk gebruikt heeft op een avond, dan wordt die beschouwd als iets ouds. Die mag dan niet meer gebruikt worden, omdat het vies is. Het is het beste wanneer men een mooie, metalen Menora heeft. Wie het zich kan permitteren gebruikt een zilveren Menora, teneinde de Mitsva op een uitgelezen manier te kunnen vervullen.

6

Het is in deze landen algemeen gebruikelijk om de Chanoeka-lamp aan te steken op een wijze die Mehadrien Min Hamehadrien is, dat wil zeggen zoals diegenen doen die heel precies zijn in de uitvoering van de Mitsvot. Dit houdt het volgende in:

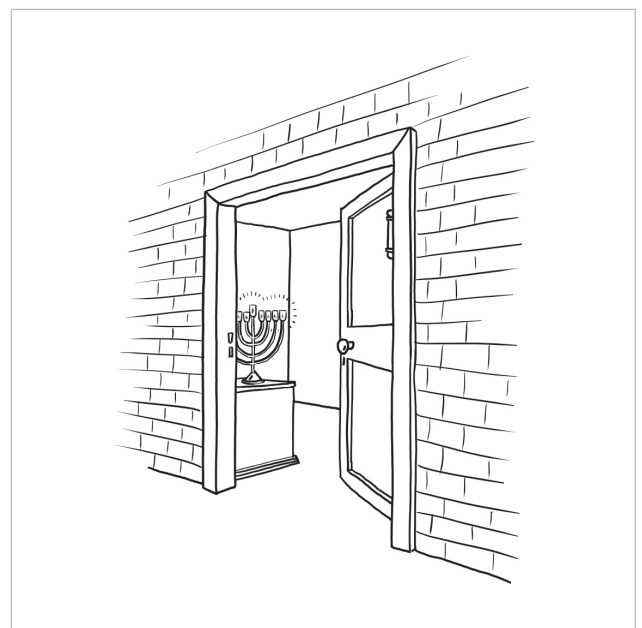
a) Ieder lid⁷ van het huisgezin steekt zijn eigen Menora aan. (In vele gemeenschappen is het de gewoonte dat alleen de mannen en jongens de kaarsen aansteken. Ook jonge kinderen doen deze Mitsva.)

b) Iedere avond steekt men een kaars extra aan. Dus op de eerste avond steekt men één kaarsje aan, de tweede avond twee kaarsjes, enz. tot de achtste avond, waarop men acht kaarsjes aansteekt.

Men moet er wel voor oppassen dat een ieder zijn Menora zodanig plaatst dat duidelijk alle kaarsjes van iedereen te zien zijn. Bovendien moet men de kandelaar niet zetten op een plaats waar ook gedurende de rest van het jaar een kandelaar wordt aangestoken, opdat duidelijk is dat de kaarsjes speciaal zijn aangestoken voor Chanoeka.

7

Het is een Mitsva om de Chanoeka-lichtjes in de deuropening te zetten, welke opent naar openbaar terrein,⁸ om zo het wonder publiek te maken. Dit was de gewoonte in de tijd van de Misjna en de Gemara.⁹ Omdat wij tegenwoordig tussen de niet-Joden leven, steken wij binnenshuis aan. Wanneer men een raam heeft dat op de openbare weg uitkijkt, dan plaatst men daar de Menora. Anders plaatst men hem in de deur.¹⁰ Het is een Mitsva om de kaarsjes te plaatsen op een afstand van minder dan een handbreedte van de ingang aan de linkerkant, zodat de Mezoefa rechts van de ingang zit en de Menora links. Zo is men omringd met Mitsvot. Het verdient de voorkeur dat men de Menora in de deuropening zelf zet.¹¹

והביאתו לירושלים, וכראות שר צבאם כי אבד מלכם, ויניסו: ולכן קצת נוהגין לאכול מאכלי חלב בחנכה, זכר לנס שנעשה על ידי חלב.

4. כל השמנים פשרים לנר חנכה. ומכל מקום מצנה מן המבחר לקח שמן זית דומיא דנס שבמקדש שהיה בשמן זית. ואם אינו מצוי ברור שאר שמן שאורו זך ונקי או גרות של שענה שגם בן אורן זך. ולא יהיו שנים קלועים ביחד משום דהוי כמדורה, אלא כל נר יחידי. ולא יעשה משענה של בתי עובדי כוכבים משום דמאיס. וכן כל הפתילות פשרות לנר חנכה, ומצנה מן המבחר לקח צמר גפן, ואינו צריך בכל לילה פתילות חדשות אלא מדליק גם בראשונות עד שיכלו.

5. אם מדליק בנר של חרס, כיון שהדליק בו לילה אחד נעשה יטון ואין מדליקו בו בלילה שני משום דמאיס. ועל בן יהיה לו מנורה נאה של מיני מתכות. ומי שיצדו משגת יקנה מנורה של פסו להדור מצנה.

6. מנהג פשוט במדינותינו כ"מהדרין מן המהדרין" שמדליקין כל אחד ואחד מבני הבית בלילה הראשון נר אחד, ובשני, שני גרות, וכן מוסיפין עד שבלייל שמיני מדליק שמונה. וצריכין לזהר שיתן כל אחד ואחד גרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה הכר כמה גרות מדליקין. ולא ידליקו במקום שמדליקין גרות כל השנה, כדי שיהיה היכר שהם גרות חנכה.

7. מצות נר חנכה להדליק בפתח הסמוך לרשות הרבים משום פרסומי ניסא וכך היו עושין בזמן המשנה והגמרא. ובזמן הזה שאנו דרים בין האומות מדליקין בבית שהוא דר בו. ואם יש לו חלון לרשות הרבים ידליקם שם. ואם לאו מדליקו אצל הפתח. ומצנה שנייחנה בטפח הסמוך לפתח משמאל, שתהא מזוזה מימין ונר חנכה משמאל ונמצא שהוא מסבב במצוות. ויותר טוב להניחם בחלל הפתח.

5 Toch is de mooiste Mitsva om olie te nemen.

6 Of linnen.

7 Een getrouwde vrouw hoeft niet aan te steken.

8 Als er een hofje is voor het huis, steekt men aan bij de ingang van het hofje.

9 Zo doen velen waar dit mogelijk is.

10 Volgens sommigen is dit de ingang van de huiskamer, volgens anderen wordt hier de voordeur bedoeld wanneer die open is. Men steekt aan tegenover de Mezoëza opdat men omringd zal worden met Mitsvot. Maar als door de vele mensen die moeten aansteken de lichten door elkaar gehaald zullen worden, hoeft men hier niet Makpied te zijn en is het beter binnen aan te steken, zie § 6.

11 Aan de linkerkant.

8

Het is een Mitsva om de Menora hoger dan drie handbreedtes boven de grond te plaatsen maar lager dan tien handbreedtes [boven de grond]. Als men de lichtjes daarboven geplaatst heeft, heeft men toch aan zijn plicht voldaan. Maar wie het meer dan 20 el boven de grond zet, heeft niet aan zijn plicht voldaan, want iets wat hoger dan 20 el staat, valt niet meer op. Wie op de tweede verdieping van een gebouw woont, mag het in het raamkozijn zetten, hoewel dat meer dan tien handbreedten boven de grond is.¹² Maar wanneer dat raam meer dan 20 el boven het straatniveau is, dan zullen voorbijgangers het niet opmerken. Dan kan men het beter bij de voordeur plaatsen.

9

De kaarsjes moeten in één rechte lijn staan en op dezelfde hoogte; het mag niet zo zijn dat de een hoger staat dan de ander.¹³ Er moet voldoende ruimte zijn tussen de kaarsen onderling, zodat de vlammetjes elkaar niet raken, en zo de indruk van een fakkel zouden wekken. Wanneer men [bijen-] waskaarsen gebruikt, moet men ze voldoende uit elkaar zetten, zodat ze niet door elkanders hitte smelten.¹⁴

Wanneer men een bord gebruikt, dat vult met olie, daar omheen pitten legt en men vervolgens dat bord afdekt, dan wordt dat geheel als één enkele kaars beschouwd. Maar als men het bord niet heeft afgedekt, dan is het zelfs niet één enkel licht, maar lijkt het op een fakkel. Een lamp die twee of meer openingen heeft, moet niet door meer dan één persoon gebruikt worden, zelfs niet op de eerste avond, want het is dan niet duidelijk hoeveel lichtjes ieder aansteekt.

10

De tijd voor het aansteken van de Chanoeka-lichtjes is onmiddellijk na het verschijnen van de sterren, en niet later. Het is verboden enige andere activiteit te beoefenen,¹⁵ of zelfs Tora te leren, voordat men ze heeft aangestoken. Echter men moet eerst Ma'ariev davvenen en pas daarna steekt men aan.¹⁶ Voordat men de lichtjes aansteekt, moet men alle leden van zijn gezin verzamelen, opdat zij erbij aanwezig zijn. Men moet voldoende olie in de Menora doen, zodat deze minstens een half uur brandt.¹⁷

Wanneer men niet onmiddellijk na nacht de lichtjes heeft aangestoken, dan mag men dat ook nog later doen en daarover van tevoren de Berachot zeggen, zolang de leden van het gezin nog wakker zijn. Maar wanneer die reeds slapen, dan verspreidt men het wonder niet meer. Daarom steekt men in zo'n geval aan zonder Berachot.¹⁸

Wie niet in staat is om de lichtjes 's avonds aan te steken, mag dat voor nacht al doen, op ieder tijdstip na Plag Hamincha. Dat is een uur en vijftien minuten voor het uitkomen van de sterren. Deze periode wordt gemeten volgens het systeem van de 'tijdsuren', die berekend worden volgens de lengte van de dag. Met Chanoeka zijn de dagen kort, ongeveer tien uur, zodat Plag Hamincha ongeveer een uur en 2½ minuut duurt. Ook wanneer men de Chanoeka-lichtjes vóór nacht aansteekt, moet men ervoor zorgen dat er voldoende olie in de kandelaar zit, zodat de lichtjes blijven branden tot minstens een half uur na het verschijnen van de sterren. Wanneer zij niet zolang kunnen branden,¹⁹ heeft men zijn plicht niet gedaan.

11

De volgorde voor het aansteken van de lichtjes is als volgt: men steekt de eerste avond het meest rechtse kaarsje aan, ook als de Menora voor het raam staat, gezien van binnenuit. De tweede avond plaatst men eerst het meest rechtse kaarsje, en daarna links daarvan het nieuwe kaarsje, en zo verder iedere avond. Men begint het aansteken links [nadat de Sjammasj] is aangestoken en vervolgt naar rechts.²⁰

8. מצנה להניחם למעלה מג' טפחים מן הקרקע, ולמטה מעשרה טפחים. ואם הניחם למעלה מעשרה - יצא. אבל אם הניחם למעלה מעשרים אמה - לא יצא, משום דלמעלה מעשרים לא שלטא עינא. ומי שהוא דר בעליה, יכול להניחם בחלון אף על פי שהוא גבוה מעשרה טפחים. אבל אם החלון למעלה מעשרים אמה מקרקע רשות הרבים, דלא שלטא בהו עינא מההולכים ברשות הרבים, אָזי טוב יותר להניחם אצל הפתח.

9. הנרות יהיו בשורה אחת בשנה, לא אחד גבוה ואחד נמוך. ויהיה הפסק בין נר לנר שלא יתקרב הלהב של זה לזה ויהיה כמו מדורה. ובנרות של שענה יהיה הפסק שלא יתחמם זה מזה ויטיף השענה ויתקלקלו. מילא קערה שמו והקיפה פתילות, אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר אחד. לא כפה עליה כלי אפלו לנר אחד אינה עולה לפי שהיא כמדורה. נר שיגש לו שתי פיות או יותר, לא ידליקו בו שנים אפלו בלילה הראשון משום דליכא הכר כמה נרות מדליקין.

10. זמן הדלקתן מיד בצאת הכוכבים ולא יאחר. ואסור לעשות שום דבר קדם ההדלקה אפלו ללמוד, רק אם לא התפלל מעריב יתפלל תחלה ואחר כך ידליק. וקדם שיידליק יקבץ כל בני ביתו לפרסומי מלתא. וצריך לתת שמון שיידליקו לכל הפחות חצי שעה. ובדיעבד אם לא הדליק מיד, יכול להדליק בברכה כל זמן שבני ביתו נעורים. אבל לאחר שבני ביתו ישנים תו ליכא פרסומי ניסא, וידליק בלא ברכה. אם לא יהיה לו פנאי להדליק בלילה, יכול להקדים את עצמו ולהדליק מפלג המנחה ולמעלה, דהיינו שעה ורביעית קדם צאת הכוכבים (והיינו שעה זמנית ולפי ערך היום - עיין לעיל ס' ס"ט ס"ב). ובימי החנכה שהימים קצרים, אם היום ארוך רק י' שעות (על האוהר - שעון) אָזי פלג המנחה הוי שעה אחת ושני רגעים וחצי, ובלבד שיתן שמון כדי שיהיו דולקות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים. ואם אינן דולקות כך לא קיים המצוה.

11. סדר הדלקתן כפי מנהגנו: בלילה הראשון מדליק הנר שפנגד ימינו, ובלילה השני מוסיף עליו נר כנגד שמאלו, וכן בכל לילה מוסיף כנגד שמאלו. וזה שהוא מוסיף, מדליק בראשונה ופונה והולך לימינו.

12 Als er een raam is dat lager is dan 10 handbreedten, is dat beter.

13 Dit wordt niet vermeld in de Misjna Beroera.

14 De afstand tussen de kaarsen moet minstens 1 vingerbreedte zijn.

15 Zoals gaan eten of gaan werken (ook leren is verboden) een half uur voor nacht. Degenen die stellen dat het aansteken met zonsongang moet gebeuren, moeten een half uur voor het moment van aansteken stoppen. Voor Tora-leren hoeft men niet Machmier te zijn.

16 Volgens de Misjna Beroera moet men aansteken voor nacht (want hij gaat ervan uit dat men moet aansteken met zonsongang). Met nacht davvent men dan. Is men verlaat met aansteken tot nacht dan davvent men eerst; meteen daarna steekt men aan. De mensen die Ma'ariev davvenen voor nacht, moeten eerst davvenen en daarna met nacht aansteken.

17 Na nacht moet de Menora nog een half uur branden. Dit gaat ook volgens de mening van de Misjna Beroera in de vorige opmerking.

18 Diegene die de Beracha wel zegt hoeft men niet tegen te houden.

19 Is de Menora voor nacht uitgegaan, dan moet men opnieuw aansteken, maar zonder Beracha.

20 Dit is de opvatting van de Sjoelchan Aroech, volgens anderen (o.a. de Ga'on van Wilna) plaatst men de kaarsen aan de linkerkant van de Menora (aan de linkerkant van degene, die aansteekt). Volgens de Taz begint men elke dag met aansteken aan de rechterkant en beweegt men zich naar links. Volgens de Ga'on van Wilna begint men aan de linkerkant en gaat men langzamerhand naar rechts. Iedereen moet zijn eigen Minhag volgen. Wanneer men aansteekt bij de deur zijn er Poskiem die zeggen dat men altijd van de kaars of lamp moet beginnen die het dichtst bij de deurpost is. Degene die aansteekt volgens de opvatting van de Ga'on van Wilna moet dat zeker doen. Daarom is het beter om aan te steken in de opening van de deur.

12

Op de eerste avond zegt men, voordat men begint met het aansteken, drie Berachot: men begint met: Lehadliek Neer [Sjel] Chanoeka; daarna zegt men: Sjè'asa Nissiem La'avotenoë, en tenslotte Sjèhèchèjanoe. Op de volgende avonden laat men de Beracha Sjèhèchèjanoe weg. Wanneer men alle vereiste Berachot gezegd heeft, steekt men het eerste lichtje aan. Dan vervolgt men met Hanerot Halaloe, terwijl men de overige lichtjes aansteekt. Een Geer zegt: Sjè'asa Nissiem LeJisra'eel maar wanneer hij La'avotenoë [voor onze voorvaderen] gezegd heeft, heeft hij zijn plicht gedaan.²¹

Voor een Oneen (dat is iemand die een naast familielid heeft verloren, welke nog niet begraven is) geldt het volgende: wanneer er iemand anders aanwezig is, steekt die de lichtjes aan met een Beracha; de Oneen antwoordt met Ameen.²² Is er niemand anders aanwezig, dan steekt hijzelf de lichtjes aan zonder Beracha.

13

Wij gaan ervan uit dat het aansteken van de Chanoeka-lichtjes de Mitsva vormt [en niet het plaatsen van de Menora]. Daarom moeten ze, op het moment dat men ze aansteekt, op de juiste plaats staan en voldoende olie hebben. Wanneer zij te laag, beneden drie handbreedtes, of te hoog, boven 20 el, stonden op het moment van aansteken en men verplaatst hen daarna, dan heeft men niet de Mitsva gedaan.²³

Zo ook, wanneer er bij het aansteken niet voldoende olie in zat om een half uur te branden, en men er daarna nog wat olie bij doet, dan heeft men niet de Mitsva gedaan. Wanneer men de kandelaar op een winderige plaats heeft gezet, zodat hij waarschijnlijk zal uitwaaien, dan heeft men niet zijn plicht gedaan en moet men hem opnieuw aansteken. Maar men zegt niet een tweede keer de Berachot.

Als men daarentegen de kandelaar op een geschikte plaats gezet heeft en de lichtjes gaan toch onverwachts uit, dan heeft men zijn plicht gedaan. Maar het is de gewoonte dat men ze dan toch nog eens aansteekt. Men steekt niet het ene Chanoeka-lichtje aan met het andere, maar men gebruikt daarvoor de Sjammasj of een andere gewone kaars.

14

Het is verboden om gebruik te maken van de Chanoeka-lichtjes gedurende de gehele tijd dat zij verplicht branden,²⁴ dat wil dus zeggen: gedurende een half uur na nacht. Daarom is het de gewoonte om de Sjammasj [de extra kaars die gebruikt wordt om de lichtjes aan te steken] naast of voor de lichtjes te plaatsen. Wanneer men dan enige activiteit verricht vlak bij de Chanoeka-lichtjes, dan maakt men op deze manier gebruik van het licht van de Sjammasj. De Sjammasj moet iets hoger geplaatst worden dan de andere lichtjes, zodat het duidelijk is dat deze niet één van de Chanoeka-lichtjes is.²⁵

15

De Chanoeka-lichtjes horen ook in sjoel te worden aangestoken, tussen Mincha en Ma'ariev, om het wonder openbaar te maken. Men zegt daarbij ook de Berachot wanneer men aansteekt. Men hoort ze te plaatsen tegen de zuidelijke muur van de sjoel²⁶ (ter herinnering aan het Heiligdom, waar de Menora tegen de zuidelijke muur stond). Men steekt aan tussen Mincha en Ma'ariev. Men kan zijn privé verplichting echter niet uitvoeren door het aansteken in sjoel maar men moet ook thuis aansteken.²⁷ Wie in de rouw is steekt niet de eerste avond de lichtjes in sjoel aan, zodat hij niet de Beracha Sjèhèchèjanoe in het openbaar hoeft te zeggen, maar hij mag hem wel thuis zeggen.

16

Ook vrouwen hebben de Mitsva om de Chanoeka-lichtjes aan te steken; zij hadden immers ook een aandeel in het wonder. Dus een vrouw mag aansteken voor haar hele huisgezin. Een kind dat de leeftijd heeft bereikt dat het leert om Mitsvot te doen, is ook verplicht om lichtjes aan te steken.²⁸ Een blinde kan het beste met iemand samen aansteken, door een aandeel in de kaarsjes van een ander te kopen (een symbolisch bedrag is voldoende). Als hij getrouwd is, moet zijn vrouw voor hem aansteken. Wanneer hij ongetrouwd is en alleen woont, dan moet hij zelf de lichtjes aansteken, met hulp van een ander.²⁹

12. בליל ראשון מברך המדליק קדם ההדלקה שלש ברכות: "להדליק", "שעשה נסים", "שהחנינו". ובשאר הלילות אינו מברך "שהחנינו". לאחר שברך הברכות מדליק נר אחד, ובעוד שמדליק האחרות אומר "הנרות הללו" וכו'. גר אומר "שעשה נסים לישראל". ואם אומר "לאבתינו" - יצא. "אונן" נחמנא ליצלו, אם יש אחר, ידליק האחר בברכות והוא יענה "אמן". ואי ליכא אחר ידליק הוא בלא ברכות.

13. קימא לן הדלקה עושה מצוה. פרוש, ההדלקה היא המצוה. ובשעת ההדלקה צריכין להיות הנרות במקומן הראוי ובשעור הראוי, לאפויקי אם הדליקן למטה מג' טפחים או למעלה מכ' אמה ואחר כך כשהן דולקות הניחם במקומן - פסולין. וכן אם בשעת ההדלקה לא היה שמון כשעור ואחר כך הוסיף - לא מהני. וכן אם העמידן במקום שיהיה שולט ועומדין לכבות, לא קיים המצוה וחיוב להדליקן שנית אבל לא יברך. אבל אם העמידן פראוי ועל ידי מקרה פבו, פבר קיים המצוה, ומכל מקום נוהגין שחוזר ומדליקן. ונוהגין להחמיר שלא להדליק מנר לנר אלא מדליקן מן השמש או מנר אחר.

14. כל זמן מצותן דהיינו חצי שעה אסור להנות מאורן, ולכן נוהגין להניח אצלן את השמש שהדליקן בו, כדי ששם ישתמש אצלן, ישתמש לאור השמש. וצריכין להניחו קצת למעלה מן הנרות שיהא נכר שאינו ממנן הנרות.

15. מדליקין נרות בבית הכנסת משום פרסומי ניסא ומברכין עליהן. ומניחין בכתל דרום. ומדליקין בין מנחה למעריב. ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת וצריך לחזור ולהדליק בביתו. ומי שהוא אבל רח"ל לא ידליק בלילה הראשון בבית הכנסת משום דצריך לומר "שהחנינו", ואבל אין לו לומר "שהחנינו" בצבור. אבל בביתו מברך "שהחנינו".

16. נשים חייבות בנר חנכה שאף הן היו באותו הנס (עיין לעיל סעיף ג'). ויכולה אשה להדליק בעד כל בני ביתה. וקטן שהגיע לחנוף גם כן חיב. סומא אם יכול להשתתף עם אחד בפרוטה, מוטב, ואם יש לו אשה, היא מדלקת בשבילו, ואם אין לו אשה ויש לו דירה מיוחדת שאין לו במי להשתתף, מדליק על ידי סיוע אחר.

21 Volgens de Misjna Beroera moet de Geer dit a priori zo zeggen.

22 De Misjna Beroera schrijft dat zijn vrouw moet aansteken. Over de vraag of hij Ameen mag antwoorden bestaat er meningsverschil onder de grote Poskiem.

23 Volgens de Misjna Beroera heeft men Bedi'avad zijn plicht vervuld wanneer men onder de drie handbreedten heeft aangestoken. De Poskiem schrijven dat men a priori moet opletten de Menora niet te bewegen vanaf de plaats waar het is aangestoken naar een andere plaats, zelfs wanneer de beide plaatsen geschikt zijn om aan te steken, totdat er een half uur voorbij is. Sommigen verbieden het zolang zij branden, omdat degenen die dit zien, zullen denken dat men de Menora gebruikt als huisverlichting.

24 Sommigen verbieden dit zolang de kaarsen branden.

25 Het is goed om naast de Sjammasj ook nog ander licht aan te steken in die ruimte.

26 Dit wordt gedaan ter herinnering aan de Menora in de Tempel, die in het zuiden stond. Men plaatst kaarsen of lampen aan de oostkant in de Menora. Degene, die de Minhag van de Sjoelchan Aroech volgt (eerder § 11) dat men aan de rechterkant van de Menora de kaarsen of lampen inzet of vult, moet staan tussen de Menora en de muur aan de zuidkant met zijn rug naar de muur. Iedereen volge zijn eigen Minhag.

27 Degene die in sjoel heeft aangestoken zegt thuis geen Sjèhèchèjanoë meer, tenzij hij zijn gezinsgenoten hun plicht moet laten vervullen.

28 Het is voldoende voor een klein kind om elke avond één kaars aan te steken. Sommigen zeggen, dat hij helemaal niet verplicht is, wanneer het huis niet van hem is.

29 En hij zegt geen Beracha.

17

Op vrijdagmiddag moet men de Chanoeka-lichtjes aansteken vóór de Sjabbat-kaarsen. Men moet ze aansteken ná Plag Hamincha. Men zegt eerst Mincha. Men moet zorgen dat er genoeg olie in de Menora is, zodat de lichtjes zullen blijven branden tot een half uur na het uitkomen van de sterren. Indien men daar niet voor gezorgd heeft, worden de Berachot, die men gezegd heeft, beschouwd als Levatala,³⁰ nodeloos gezegd. Wanneer men de Menora in de deuropening geplaatst heeft, moet men iets tussen de Menora en de deur zetten, zodat de wind de lichtjes niet kan uitblazen wanneer men de deur open of dicht doet.

18

Op zaterdagavond, Motsa'ee Sjabbat, zegt men eerst Havdala en pas daarna steekt men de Chanoeka-lichtjes aan.³¹ In sjoel steekt men de Chanoeka-lichtjes aan voordat men Vejitteen Lecha zegt.

19

Voor iemand die niet thuis is [op het Chanoeka-kafeest] geldt het volgende: wanneer hij weet dat zijn vrouw thuis de lichtjes aansteekt, dan steekt hij de lichtjes ook aan, daar waar hij zich bevindt, maar zonder Beracha. Bij voorkeur luistert hij naar de Beracha van iemand anders, die ook de lichtjes aansteekt. Hij moet daarbij dan bedenken dat het zijn bedoeling is dat hij daarmee aan zijn verplichting voldoet. Na de Beracha zegt hij Ameen en daarna steekt hij zelf de lichtjes aan zonder Beracha.³²

Iemand, wiens vrouw thuis de Chanoeka-lichtjes niet aansteekt, en hetzelfde geldt voor ongetrouwde jongelui die niet thuis wonen, maar [op kamers of] in een internaat [of iets dergelijks], steekt zelf de lichtjes aan met Berachot. Een andere mogelijkheid voor hen is om een aandeel te kopen in de olie en pitten of kaarsen van de hoofdbewoner, door hem daarvoor een paar centen [of meer] te geven. De hoofdbewoner doet dan wat extra olie in het bakje voor de deelnemer.³³ Maar ieder moet proberen ook zelf zijn eigen Chanoekia aan te steken.³⁴

Wie wel in de stad is, waar hij woont, maar niet thuis is op het tijdstip dat men de Chanoeka-lichtjes moet aansteken, die moet naar huis gaan en daar aansteken.

20

De olie die na Chanoeka in de Menora is achtergebleven, en hetzelfde geldt voor de pitten, moet men verbranden, omdat zij beschouwd wordt als Moektse – opzigezet – speciaal voor de Mitsva. Daarom is het verboden ze voor iets anders te gebruiken, tenzij men van begin af aan heeft bepaald, dat datgene wat overblijft niet als Moektse voor de Mitsva zal worden beschouwd.³⁵

21

Alle acht dagen Chanoeka zegt men tijdens het Sjemonee Esree-gebed Al Hanissiem. Wanneer men dat is vergeten, geldt het volgende: wanneer men zich de omissie realiseert voordat men de Sjeem HaSjeem van de afsluitende Beracha Hatov Sjimcha heeft uitgesproken, zegt men de Beracha vanaf het begin opnieuw. Maar wanneer men zich de weglating pas realiseert nadat men de Sjeem HaSjeem van die Beracha al gezegd heeft, maakt men de Beracha af en herhaalt niet. (Voor de voorschriften voor Al Hanissiem in het dankgebed na de maaltijd, zie hst. 44 § 16.³⁶)

22

Alle acht dagen Chanoeka zegt men heel Halleel. Men zegt echter geen Tachanoen, Keel Erech Appajiem, geen Lamematse'ach en geen Tsidkatecha Tsèdek. (Voor de regelingen voor Halleel in het huis van een rouwende, G-d verhoede, zie verderop, hst. 207 § 6.)

23

Iedere dag roept men drie mannen op voor de Tora-lezing over de offers van de vorsten in Parasjat Naso [Bemidbar 7:1]. Op de eerste dag begint men voor de Koheen met Vajehi Bejom Kalot Mosje te lezen, tot Lachanoekat Hamizbeach. Voor de Levi leest men: Vajehi Hamakriev Bajom Hariesjon enz. tot Mele'a Ketoret. En voor de Jisra'eel leest men: Par Echad, enz. tot Ben Aminadav.

Op de tweede dag leest men voor de Koheen en de Levi de afdeling Bajom Hasjelijjie, enz. En zo verder, iedere dag: voor de Koheen en de Levi leest men de afdeling van die dag, en voor de Jisra'eel leest men de afdeling die hoort bij de volgende dag.³⁷ En op de achtste dag leest men voor de Koheen en de Levi: Bajom Hasjeminie; voor de Jisra'eel begint men met Bajom Hasjeminie en men eindigt heel de afdeling. Men vervolgt met Beha'alotecha, tot Keen Asa Et Hamenora.

17. בערב שבת מדליקין תחלה נר חנכה ואחר כך נר שבת, ובלבד שיהא לאחר פלג המנחה, ומתפללין תחלה מנחה. וצריך שיתן שמן כדי שידליקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, דאל"כ הנה ליה ברכה לבטלה. ואם הדליק אצל הפתח צריך לזהר להפסיק באיזה דבר בינם לבין הדלת שלא יכבם הרוח בפתיחת ונעילת הדלת.

18. במוצאי שבת מבדילין ואחר כך מדליקין נר חנכה. ובבית הפנסת מדליקין קדם ויתן לה.

19. מי שהוא אינו בביתו אלא במקום אחר, אם ידוע שאשתו מדלקת בביתו, ידליק הוא במקום שהוא בלא ברכות. וטוב אם אפשר שישמע תחלה את הברכות ממי שמדליק שם ויכון לצאת בברכותיו ויענה "אמן", ואחר כך ידליק הוא בלא ברכות. ואם אין אשתו מדלקת בביתו, וכן הפחורים באכסניא שלהן, צריכין להדליק בברכות או ישתתפו עם בעל הבית שיתנו לו איזו פרוטה שיהיה להם גם כן חלק בשמן ופתילה, ובעל הבית יוסיף קצת שמן על השעור בשביל השתף. אבל יש להם להדר שידליקו כל אחד בפני עצמו. ומי שהוא בעירו אלא בבית אחר, כשהגיע זמן הדלקה צריך לשוב לביתו ולהדליק.

20. השמן שנשארו במנורה לאחר חנכה וכן הפתילות, עושה להן מדורה ושורפן משום דהקצו למצותן ואסור להנות מהם אלא אם כן התנה מתחלה שאינו מקצה מה שישאר.

21. כל שמונת ימי חנכה אומרים בשמונה עשרה "על הנסים". ואם שכח ולא אמרו, אם נזכר קדם שאמר את השם מן ברכת "הטוב שמך וכו'" חוזר ומתחיל "על הנסים". אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם - גומר את הברכה ואינו חוזר. (ובברכת המזון, עיין לעיל סימן מ"ד ס"ז).

22. כל שמונת ימי חנכה גומרין את ההלל, ואין אומרים לא "תחנון", ולא "אל ארך אפים", ולא "למנצח", ולא "צדקתך צדק". (דין הלל בבית האבל רח"ל עיין לקמן בסימן ר"ז ס"ו).

23. קורין בכל יום תלתא גברי בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא. ביום הראשון מתחילין לכהן מן "ויהי ביום פלות משה" עד "לחנוכת המזבח". לגוי "ויהי המקריב ביום הראשון וגו'" עד "מלאה קטרות". ולישראל "פר אחד וגו'" עד "בן עמינדב". ביום השני, לכהן ולגוי "ביום השני וגו'", ולישראל "ביום השלישי וגו'". וכן בכל יום לכהן ולגוי היום שעומדין בו, ולישראל היום שלאחריו. וביום השמיני לכהן ולגוי "ביום השמיני", ולישראל מתחילין "ביום התשיעי" וגומרין כל הסדר וגם בפרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנורה".

30 Als men olie erin heeft gedaan voor een half uur brandduur, zoals normaal, moet men het uitmaken, meer olie erin doen en opnieuw aansteken, maar zonder Beracha.

31 Anderen zeggen dat men eerst moet aansteken en daarna Havdala moet maken.

32 Of men steekt eerder aan dan zijn vrouw thuis en maakt de Berachot.

33 Sommigen zeggen dat hij niks hoeft toe te voegen. De gast moet de Berachot horen van het gezinshoofd.

34 Zie de Misjna Beroera voor vele details.

35 Sommigen zeggen dat men van te voren geen Tenai hoeft te maken omdat het al een half uur heeft gebrand. A priori is het toch goed om een Tenai te maken.

36 Daarna zegt men het aan het einde van de Tefilla op een vragende manier voor Jihjoe Leratson en men vervolgt met het extra stukje Al Hanissiem.

37 Wanneer men een fout heeft gemaakt en op de tweede dag de Tora-voorzetting van de derde dag heeft gedaan e.d., dan telt dit mee want het exacte getal van de dagen is niet zo relevant.

24

Op Sjabbat Chanoeka haalt men twee Tora-rollen uit de Ark. Uit de eerste leest men de Parasjat Hasjavoe'a, en uit de tweede leest men voor de Maftier de afdeling van Chanoeka van die dag. Als Haftara wordt Ronnie Vesimchie [Zecharja 2:14] gelezen. Wanneer er nog een Sjabbat in de Chanoeka-week valt, leest men als Haftara op die tweede Sjabbat uit I Koningen [7:40] over de Menora [in de Tempel van Koning] Salomo.

Wanneer Rosj Chodesj Tevet op een werkdag valt, neemt men twee Tora-rollen [uit de Ark]. Voor de eerste roept men drie mannen op en leest voor hen de afdeling van Rosj Chodesj. Voor de vierde leest men uit het tweede Sefer de afdeling van Chanoeka van die dag. [Deze volgorde is zo vastgesteld] omdat Rosj Chodesj vaker voorkomt dan Chanoeka en als regel geldt: dat wat vaker voorkomt, voorgaat. Daarom wordt de afdeling van Rosj Chodesj eerst gelezen.

Wanneer men zich vergist heeft en met de afdeling van Chanoeka is begonnen te lezen, dan hoeft men niet af te breken, maar men leest verder voor de opgeroepene, zelfs wanneer men nog niet begonnen is met lezen, maar de opgeroepene alleen nog maar de voor-Beracha gezegd heeft. Voor de volgende opgeroepenen leest men dan de afdeling van Rosj Chodesj.

Wanneer men voor de eerste opgeroepene, zoals het hoort, de afdeling van Rosj Chodesj heeft gelezen, maar bij de vierde vergist men zich en roept die ook op voor Rosj Chodesj, dan geldt het

volgende: wanneer men slechts één Sefer Tora uit de Ark heeft gehaald, hoeft men niet verder te lezen. Dit geldt zelfs wanneer men de fout direct na de Beracha heeft opgemerkt. Wanneer er echter twee Tora-rollen uit de Ark zijn gehaald, dan wordt een vijfde persoon opgeroepen en voor hem wordt uit het tweede Sefer de afdeling van Chanoeka gelezen, opdat men niet zal denken dat het tweede Sefer Pasoel – onbruikbaar – is. Na de vijfde voorlezing zegt men half-Kaddiesj.³⁸

25

Wanneer Rosj Chodesj Tevet op Sjabbat valt, neemt men drie Sifree Tora uit de Ark. Uit het eerste Sefer leest men voor zes opgeroepenen de Parasjat Hasjavoe'a,³⁹ uit het tweede leest men voor de zevende opgeroepene de afdeling van Rosj Chodesj, waarbij men begint met Oevehom Hasjabbat [zie hoofdstuk 78 § 1 en 79 § 1], waarna men half-Kaddiesj zegt. Uit het derde Sefer leest men voor de Maftier de afdeling van Chanoeka van die dag. Als Haftara leest men Ronnie Vesimchie.

Ondanks de regel dat de meest frequente voorgaat, hetgeen bij het Tora-lezen wordt toegepast, geldt dat niet voor de Haftara-lezing, omdat er slechts één Haftara gelezen wordt. Daarom verdringt de Haftara van Chanoeka die van Rosj Chodesj, om het wonder van Chanoeka bekendheid te geven.

26

De 15e Sjevat is het Nieuwjaar van de Bomen. Dan worden er geen Tachanoen-gebeden gezegd en het is dan de gewoonte om allerlei boomvruchten te eten.

25 Kislev	
26 Kislev	
27 Kislev	
28 Kislev	
29 Kislev	
30 Kislev	
1 Kislev	
2 Kislev	

24. בשבת חנכה מוציאין שני ספרי תורה. בראשון קורין פְּרַשְׁתַּת הַשְּׁבוּעַ וּבְשֵׁנִי הַמִּפְטִיר בְּשֵׁל חֲנֻכָּה יוֹמוֹ, וּמִפְטִירֵי רִנֵּי וְשִׁמְחִי. וְאִם יֵשׁ עוֹד שֶׁבֶת אַחַת מִפְטִירֵי בּוּ בְּמַלְכִים בְּנֵרוֹת דְּשִׁלְמוֹה. בְּרֵאשׁ חֲדָשׁ טַבַּת בְּחוֹל מוֹצֵיאִין שְׁנֵי סְפָרֵי תוֹרָה. בְּרֵאשׁוֹן קוֹרִין תִּלְתָּא גְּבָרֵי בְּשֵׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ, וְאַחַר כֵּן הַרְבִּיעִי בְּסִפְרֵי תוֹרָה הַשְּׁנִי בְּשֵׁל חֲנֻכָּה יוֹמוֹ, מְשׁוּם דְּרֵאשׁ חֲדָשׁ תְּדִיר טָפִי וְקִיִּמָּא לָן תְּדִיר וְשִׂיאֵנוּ תְּדִיר תְּדִיר קִדָּם, וְלָכֵן מִקְדִּימִין רֵאשׁ חֲדָשׁ. וְאִם טְעוּ וְהִתְחִילוּ לְקִרְוֹת בְּשֵׁל חֲנֻכָּה, וְאַפְלוּ עֲדִין לֹא הִתְחִילוּ לְקִרְוֹת אֶלָּא שְׁכָּר בְּרֵדָּה הַעוֹלָה, אִין צְרִיכִין לְהַפְסִיק אֶלָּא הַעוֹלָה גּוֹמֵר קְרִיאָתוֹ וְאַחַר כֵּן קוֹרֵאִין לְהַנְשִׂאֲרִים בְּשֵׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ. אִם קְרֵאוּ רֵאשׁוֹנָה בְּשֵׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ כְּרֵאוּ אֶלָּא שְׁטַעוּ וְקְרֵאוּ גַם אֶת הַרְבִּיעִי בְּשֵׁל רֵאשׁ חֲדָשׁ אֶפְלוּ נִזְכְּרוּ מִיָּד לְאַחַר שֶׁבְּרֵדָּה הַקּוֹרָא, אִם לֹא הוֹצִיאֵוּ רַק סִפְרֵי תוֹרָה אֶחָד אִין צְרִיכִין לְקִרְוֹת יוֹתֵר, אֲבָל אִם הוֹצִיאֵוּ שְׁנֵי סְפָרֵי תוֹרָה שְׁיֵשׁ כָּאִן חֲשֵׁשׁ מְשׁוּם פְּגָמוֹ שֶׁל סִפְרֵי תוֹרָה שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ פְּסוּל הוּא, צְרִיכִין לְקִרְוֹת בּוּ חֲמִישִׁי בְּשֵׁל חֲנֻכָּה, וְאַחַר הַחֲמִישִׁי יֵאמְרוּ "חֲצִי קִדִּישׁ".

25. חל ראש חודש טבת בשבת, מוציאין ג' ספרי תורה. בראשון קורא ששה גברי בפרשת השבוע. בשני שביעי בשל ראש חודש, ומתחילין "ויביום השבת" (ועיין לעיל סימן ע"ח ס"א וסימן ע"ט ס"א) ואומרים "חצי קדיש", ובשלישי מפטיר בשל חנכה יומו, ומפטירין רני ושמחי. ואף על גב דתדיר קדם, זהו בקריאה שקורין שניהם אבל בהפטרָה שאין מפטירין אלא אחת, דוחין של ראש חודש וקוראין של חנכה משום פרסומי ניסא.

26. בט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות, אין אומרים בו תחנון. ונוהגין להרבות בו במיני פירות אילנות.

38 Als men een fout heeft gemaakt en het gezegd heeft na de vierde, moet men niet nog een keer Kaddiesj zeggen.

39 Men mag toevoegen aan de Alijot (hetzelfde geldt verderop in hoofdstuk 140).